

Uzdevumi soneta žanra izpratnei

1. uzdevums. Izpēti divus informācijas avotus par sonetu! Izvēlies vislabāko veidu, kā atzīmēt abos avotos līdzīgo (radniecīgo) un atšķirīgo (neminēto u. tml.) informāciju!

LEONS BRIEDIS “Agrais pavasaris. 385 variācijas par tēmu”

Ievads. Pieminēklis mirklīm

Sonets – tā ir viena no apbrīnojamākajām poētiskajām formām, ko spējis radīt cilvēka liriskais gars, un tā jau vairāk nekā septiņsimt gadu nepārstāj saistīt gan dzejnieku, gan arī lasītāju jūtas un prātus. (..)

Vēstures liecības sniedz visai skopas un nepilnīgas ziņas par soneta izcelsmi. Uzkata, ka sonets radies 13. gadsimta vidū Sicīlijā, karaļa Frīdriha II galmā, kurš pats bijis visai cienījams sonetists. Par šīs poētiskās formas radītāju min sicīliešu dzejnieku Džakopo da Lentini (citi avoti uzrāda fra Gvitoni d'Areco), taču tā vai citādi sonets neradās vis bruņinieku (provansiešu) kultūras, bet gan zinātnieku un juristu vidē. Tas ir, sonetā, kas veidojās kā antīkām un arī tautiskajām panta formām neatkarīga un paralēla forma, apvienojās gan tautiskie, gan arī, tā sakot, “zinātniskie” elementi. Piemēram, mēdz uzskatīt, ka krusteniskajai atskaņai (abab) ir tautiska izcelsme, kamēr aptveru jeb gredzenu atskaņa (abba) ir radusies daudz vēlākā soneta attīstības gaitā.

Kāda tad ir vārda “sonets” (“sonetto”) etimoloģija? Šis vārds ir veidojies kā deminutīvs no itāļu vārda “suono” – tas ir, “skaņa”. Citādi sakot, sonets sākotnēji bija visdažādākā veida neliels, poētisks sacerējums, ko izpildīja mūzikas pavadījumā, kam vēl nebija nedz noteikta ritma, nedz arī atskaņu sistēmas.

Būdams loģisks pēc struktūras un precīzs domas izteiksmē, koncentrēts, kodolīgs un vienots abās šais izpausmēs salīdzinājumā ar parastu lirisku sacerējumu sonets sevī uzskatāmi apvieno kā emocionālo, tā arī intelektuālo poēzijas dabu, tiecoties pēc to vienotības un saskaņas. (..)

Lai nu kā, bet sonets – tā ir dzelžaina disciplīna, atskaņu un tēlu apbrīnojama precizitāte un maksimāla vārdu kondensācija. Daudzējādā ziņā tieši sonets, nereti izmantojot apmēram septiņdesmit līdz simt vārdu, spēj izteikt vairāk nekā dažs labs apjomīgs liroepisks sacerējums vai pat vesels eposs.

No liriska monologa vai grēksūdzes, kas sākumā tika adresēta vienai konkrētai sievietei (manai dzīvesbiedrei Marijai), tā pamazām pārtapa man pašam negaidītā, savveida polifoniskā vai poemātiskā vēstījumā par Vīrieša un Sieviete attiecībām – tēmu, kuru nepārspīlējot varētu saukt par mūžīgu un unikālu, apbrīnojamu, neparasti daudzveidīgu un nebeidzamu un kuras izteiksmei es nevilus izraudzījos soneta formu.

Latvju sonets 100 gados (1856–1956). Antoloģija. Kārļa Dzīllejas ievads

Soneta vēsture

Par šādu “gatava” soneta “izgudrotāju” minēti gan kapujieties Pjers della Vinja (Vigna, dz. ap. 1190), gan viņa laikabiedrs, sicīlietis Džakomo de Lentino (*Jacobus de Lentino, domini imperatoris notarius*), kas dzejojis ap 1215. līdz 1233. g. Abi tie bijuši juristi, zinātnieki un literāti, ne vairs bruņinieku laikmeta trubadūri.

Kādu gadsimtu vēlāk Itālijā nodibināta arī soneta teorija ar kanonisku kompozīcijas likumību. Tādā atrodama Padujas jurista Antonio da Tempo traktātā *Summa artis rithmici* (1332), kas vēl nākamajos gadsimtos noderējusi par sonetistu rokasgrāmatu un mācības grāmatu augstskolās. Tur noteikts, ka normālsonetam (*sonettus simplex*) ir šāda kompozīcija: oktāva, resp., 2 kvartas (*pedes*) + sekstets, resp., 2 tercēs (*voltae*). Šādā pantu veidojumā esot atrasts “zelta grieziens” (*sectio aurea*): oktāvas un sekstas attiecības aptuveni līdzinoties visa dzejoļa un oktāvas attiecībām ($8:6 = 14:8$). Šo 14 rindu kompozīciju var paplašināt ar īpašu beigu rindu jeb kodu (*sonetto con coda*). Vairākus sonetus ar kopējo tematiku var apvienot ciklos, no kādiem visideālākais ir sonetu vainags (*corona dei sonetti*), t. i., 14 soneti sasaistīti īpašā atskaņu sistēmā, un šo sonetu rindas satek kopā 15. sonetā (*sonetto magistrale*). Sonetu metrika – 5 pēdu, resp., 10 zilbju jamps.

Jaunākā laikmeta lirikā sastopamas līdztekus gan regulārā (renesanses un angļu), gan irregulārā soneta formas. Rodas vēl brīvākas kompozīcijas tendences, kas parādās brīvā pantmērā (bet ar atskaņotiem vārdiem rindu beigās), pie kam atskaņas bieži aizstātas asonansēm.

(..) no 720 sonetiem (kas analizēti sonetu simtgades vēsturē)

regulārais sonets – 567 teksti

irregulārais sonets – 98 teksti

angļu tipa sonets – 55 teksti

no 720 sonetiem

jamb – 680 soneti

trohajs – 20 soneti

daktils – 9 soneti

amfibrahij – 5 soneti

jaukts pantmērs – 6 soneti

Pirmais sonetu vainags – 1898. g. Pēteris Blaus *Tev* (iesp. *Jaunajā Ražā*)

Informācijas izpētes rezumējums

Vissvarīgākais fakts –

Visneparastākais fakts –

2. uzdevums. Iepazīsties ar sonetu kopu un uzraksti iespaidus par tiem!

Lasītāja <u>emocionālais</u> vērtējums par sonetiem: <i>īpaši emocionālo sonetu trijnieks</i> (autors un nosaukums, ja ir).	Lasītāja – <u>vērotāja</u> – vērtējums par sonetu formu: <i>īpašā veidojuma sonetu trijnieks</i> (autors un nosaukums, ja ir).
Detalizētai izpētei izvēlētais īpašais sonets (autors, nosaukums, ja ir).	Īpašā soneta izvēles pamatojums.

3. uzdevums. Veic patstāvīgi izvēlēta soneta rūpīgu izpēti!

Izpēti izvēlēta soneta formu (izmanto visu jau iepazīto informāciju vai meklē pārliecinošu informāciju tiešsaistē)!

Konstatē, kurš ritms izmantots!

Saskaiti, cik vārdu ir sonetā!

Nosaki, kāda ir atskaņu secība sonetā!

Frančesko Petrarka (1304–1374)***Sento l'aura mia antica***

Es jūtu senās vēsmas elpu saldu,
Un acis mīļos kalnus atkal vēro,
Ko sveica reiz, bet tagad skumji mēro,
Un asaras es viņās tikko valdu.

Ai cerības! Ai domas pilnas maldu!
Skumst ūdeņi un zaļu stiebri sēro,
Ir tukša zeme, auksta debess zvēro,
Un atmiņās es savu sirdi skaldū.

Arvien es cerēju, kaut brīdī vēlā,
Tās acis redzēt starus sengaidītos,
Kas maigu mieru lietu sirdi kvēlā.

Bet ļauns un skops ir kungs, kam kalpot citos!
Es kvēloju, kad dega liesma cēlā –
Nu apraudu tās pelnus izkaisītos.

Dante Aligjēri (1265–1321)

(Fragm. no grāmatas *Vita nuova*)

Tās tumšās krāsas daudzkārt māc man prātus –
tās man tik bieži Mīlestība dāvā;
vai daudzus zinu no tām pasargātus,
kad jākāpj žēlastības kalnā stāvā?
Es dzīves garus jūtu aizdzenātus,
kad Amors mani ierauj savā strāvā;
tik vienam garam spēkus jūtu krātus:
tas ļauj man redzēt jūs pat miglā blāvā.
Un iztukšots es savu dzīvi veļu,
kā miris kļīstu, pakļauts dziļam postam,
tad nāku skatīt jūs un dziedināties.
Un, kad jūs uzlūkodams, acis ceļu,
tad jūtu sevī zemestrīci mostam,
kas asinīm liek sting un sirdij stāties.

Pēteris Blaus (1856–1930)***Tev***

(sonetu vainadziņš)

XV

Šo vainadziņu tev es darināju,
Tu manas dzīves tumsai zvaigžņu rota,
No taviem spulgu skatiem apgaismota,
Tā sedz pār mani maigu sapņu klāju. –

Es laimes vietā sāpes apdziedāju; –
Man tapa svētā sāpju balva dota
Tās laimes vietā, reiz kas izsapņota,
Kur agrāk mīlas maldu teku gāju.

Bet sapnis sāka atjaunoties, –
Kā dziesmu lakstīgala tuvinājas
Man mīlestība, krūtīs atgriežoties.

Pār manu garu ilgu audums klājas,
Sirds laimē dreb, tev maigi tuvojojies,
Un viss, kas ciests, tas tālēs zūd un stājas.

Juris Alunāns (1832–1864)***Soneta***

Nu zobins man uz lielu karu trinams
Ar tiem, kas latvju valodu vēl maisa,
Tur “ā, ō, ū, th” un citu kaisa,
Kas vientiesīgām latvīm nava minams.

Bez tam jums, lieliem vīriem, darīts zināms,
Lai vārdiem, kas bez astes, asti taisa
Vēl klāt un “s” lai vairāk nenoraisa.
Jo citādi man tagad karš ir vinnams.

Bet, ja kāds, nenoprazdams šādu lietu,
Ar pliku zobinu man virsū iet
Un gribētu man’ šķelt kā sīku graudu, –

Lai nāk! Es, droši palikdams uz vietu,
Tam aplamniekam vēl tik reizi draudu,
Ja nenorimstas, dzīvību tam zaudu.

Dzintars Sodums (1922–2008)(No grām. *Trīs autori*)**Sonets savam laikam**

Skrien cilvēks, pieķēries pie laika ratu ilkss,
 Un pūlas nepalikst tiem soli atpakaļ,
 Uz priekšu neskatot, ne atpakaļ, kur smilkst
 Kāds, kritis ceļmalā, un zobiem smiltis maļ.

Vai dzirdi, skrējēj, jaunus pakavus tev kaļ
 Jau ēzē liktenis un vīrs, kas nepavilks,
 Ko jaunais laiks tam pavēlēs, tas kļūs kā vilks
 Bez savas dzimtenes un sētas visnotaļ.

Ar tauru pūtieniem un bungu dārdiem dzīts,
 Tu, līdzī tēcētāj, reiz stāsies cītīgais
 Un putekļus, kas paša celti, sākdam rīt,
 Caur tiem tu jaudīsi, kā virmo jaunais gaiss,
 Un pāri ceļmalai pa pļavu vīri iet,
 Kas latvju mēlē pusaizmirstu dziesmu dzied.

Leons Briedis (1949–2020)(No krāj. *Agrais pavasaris*)**CCCLXXXV****sonets Marijai:****izskaņa jeb šīs zemes slava**

tu esi gaiss ko elpoju un dziedu
 tās augstās debesis
 pār kurām viss
 es ziedu

tas spēks ko neatgūdam šķiedu
 lai tālins apvārsnis
 viz
 pielīstot ar maizes smaržu briedu

un roka tā
 kas glāstot pārsīd liča pļavām
 kā tava
 satrauktā
 un nepiepildītā
 šīs zemes slava

(07. 04. 1977. Rīgā; sonets veltīts grāmatas autora
 dzīvesbiedrei Marijai)

Viljams Šekspīrs (1564–1616)**Sonets****LVI**

Ar jaunu spēku, mīlestība, nāc,
 jo tu tāpat kā slāpes, izsalkums,
 Kas pārpilnīgi šodien remdināts,
 Vēl skaudrāk otrā dienā uzbrūc mums.
 Par mīlestību pasakāms tas pats:
 kaut šodien acīs grudumu tai nojauš,
 Rīt jaunās alkās atkal kvēlos skats,
 kas mīlestībai neļauj aiziet bojā.
 Kā okeāns lai tāda šķiršanās,
 kas divām būtnēm atvadīties liek,
 Lai otrā dienā krastā tiktos tās,
 Kad atkal saucis saplūšanas prieks.
 Šī atšķirtība lai ir zemes sals,
 Tad sirds vēl stiprāk pavasara alks.

Leons Briedis (1949–2020)(No krāj. *Mariagrammas*)**Sonets**

M M M M M M M M M M M M M M
 A A A A A A A A A A A A A A
 R R R R R R R R R R R R R R
 I I I I I I I I I I I I I I

 J J J J J J J J J J J J J J
 A A A A A A A A A A A A A A
 M M M M M M M M M M M M M M
 A A A A A A A A A A A A A A

 K K K K K K K K K K K K K K
 O O O O O O O O O O O O O O
 V V V V V V V V V V V V V V

 E E E E E E E E E E E E E E
 J J J J J J J J J J J J J J
 A A A A A A A A A A A A A A

1. attēls. L. Brieža grāmatas lappuse

Apkopo savus iespaidus par sonetiem:	par ko saturā aizdomājies, tos lasot!
ko noskaidroji, pētot to formu;	Uzraksti formulu kā secinājumu vienā zīmīgā teikumā: kas ir sonets!

4. uzdevums. Sāc veidot savu lasītāja ģerboni – atgādni par literatūras žanriem!

Atgādnēs lapā atrodi atbilstošo aili un ieraksti tajā formulu, kas ir sonets! Uzraksti teikumu tā, lai tas būtu gan informatīvi ietilpīgs, gan glīti noformēts!